

HÁROM MÉLTATÁS EGY KÖNYVRŐL

VOJLOVICA KRÓNIKÁJA

Mekkora az út, amit a Bukovinából elindult székely–magyar népesség 1883-tól 2004 tavaszáig megtett? Métereit és kilométereit Nagy Sívó Zoltán két könyvében (*Bukovina, mit vétettem?*, 1999 és *A főváros árnyékában*, 2003) találjuk meg, mert a két könyv nemcsak kiegészíti egymást, hanem magyarázza is. Az elsőben a távolabbi, a másodikban a közelebbi múlt (1941-től) látható, ahogyan a szorgos történetíró a maga adatfeltáró és értelmező, írott forrást és szóbeli hagyományt egyaránt felhasználó munkájával azt megmutatta. A romantikus és érzékeny lelkiség inkább az első könyvhöz ragaszkodik, hiszen érzi és tudja (mint egy Budapesten megjelent könyv címe hirdeti), hogy arról az időszakról van szó, amelyben „még kerek volt a világ”. A második könyvben romjaiban szemlélhetjük, s foszlányait simogathatjuk mindannak, amit a valamikori falusi életrend és szokásvilág még megőrzött. Szinte felidézhetetlen az 1753 és 1765 között kibujdosottak élete, amikor Bukovinában Fogadjisten, Istensegits, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva településekben megszervezték életüket, megpróbálták létüket fenntartani e falvakban a számukra adatott kisméretű határ szorításában. De idézve sem mondhattak mást: „Nehéz idők voltak. Mostohább volt Moldovánál is.” Tudniillik ez az új haza – nem a Kárpátokon túl, hanem innen.

Nagy Sívó Zoltán második könyve az életmód (és nyilván) a gondolkodás-mód történetének részleteit ismerteti, hiszen 1964-ben Hertelendyfalva-Vojlovica megszűnt önálló igazgatású település lenni, és Pancsova pereméhez ragasztották. Az árnyékot immár nem az eperfasorok adták, hanem a gyár-óriások. Ami azt is jelentette, hogy elsősorban Pancsova gyáripára adott lakosainak munkát, s éppen ezért adhatta a szerző könyve egyik fejezetének a *Gyárak falva* címet, és igen tömören és találóan foglalhatta egy mondatba

a falu történetét: „A gyárak megoldották a megélhetés problémáit, de szétverték a falut.” Ami még feleletre vár, hogy sikerül-e ismét életrenddé változtatni az élet most még rendezetlen összevisszaságát. Ez pedig az embereken is múlik – olvashatjuk örömmel a vojlovicai embersors-leírásokban. Tisztelettel olvassuk például Kemény Mária nevét. Amikor a könyv készült, még élt, s mikor Nagy Sívó Zoltán könyvét bemutatjuk, már az „örök faluba” költözött át, ránk hagyva művészetét, a tű és a cérna harmóniáját.

Dokumentumértékű két könyv a Nagy Sívó Zoltáné, megérdemli, hogy ott legyen a biblia mellett.

BORI Imre

VALÓSÁGUNK TÜKRE

Egy szép és értékes helytörténeti munka befejezését köszöntjük ma: Nagy Sívó Zoltánnak, a nyugalmazott gimnáziumi tanárnak és igazgatónak a bukovinai székeleyekről, azaz pontosabban, az al-dunai székeleyekről írt könyvének második, záró kötetét. Valójában két önálló, de mégis ezernyi hajszálérrel behálózott műről van szó: az egyik, az első, az 1999-ben kiadott *Bukovina, mit vétettem?* című, a másik pedig a 2003-ban közzétett *A főváros árnyékában* című kiadványról.

Az első 1883-tól, a telepítés évétől 1941-ig tárgyalja a székelység sorsát, a második pedig a XX. század második felét öleli fel.

Képletesen szólva: az elsőből a Monarchia lehelete és az új délszláv állam kemény szele csapja meg az olvasót, a másodikból pedig a titói Jugoszlávia hol huzatos áramlatai, hol hervasztóan ható fuvallatai áradnak felénk.

Az elmúlt százhusz esztendő örömei és bánatai támadnak fel újra a két könyv lapjairól, a remények és a reményvesztettség korszakai váltják egymást, s végül eljutunk a máig, a mélypontig, ahogy a szerző fogalmaz: „Valamikor úgy hittük itt egypáran a Háromfaluban (Vojlovica mellett Székelykeve és Sándoregyháza – K. Z. megjegyzése) – írja kötetének vége felé –, hogy székelyleink egyfajta szigetmagyarságot képeznek. A szigetlakók általában jó úszók, s tudnak magukra vigyázni. Korántsem így van. Nehéz már az árral szemben küzdeni a várossal egybenőtt faluban, a szerb főváros küszöbén.”

A szinte megállíthatatlan beolvadásra utal a szerző, az asszimiláció kíméletlenül ható törvényére céloz: a tenger elnyeli a szigetet.

Ennek a folyamatnak sok-sok vetületét tárja elénk. Szól a szomorú tényekről, a kísérőjelenségekről: a pusztuló iskolákról, az önszervezés hiányáról, az identitástudat fakulásáról. Alighanem legjobban fáj neki nyelvünk romlása, a nyelvvtátás. „Az eltűnés, a porlás útjára lép minden nép, amelyik nem ápolja a maga nyelvét” – szögezi le fájó tárgyilagossággal.

Az okokat pontosan látja. Egy helyütt megállapítja, hogy a dél-bánáti magyarok „befogadóképessége maximális, beolvasztóképessége minimális”. De hát ez a dolgok rendje, ha szabad így fogalmazni: a sziget eddig még sohasem nyelte el a tengeret.

A vegyes házasságok esetében a magyar felek – legyenek azok nők vagy férfiak –, „a maguk világát nem tudják elfogadtatni, a másikéhoz viszont gyorsan alkalmazkodnak”.

Lehetne a témát még tovább is körüljárni: közölni a lemorzsolódás tényeit, ecsetelni nyelvünk romlásának okait, érzékeltetni a nemzettest elhalásának körülményeit. A szószaporítás azonban fölösleges: unos-untalan eljutnánk az önazonosság, a fennmaradás, a lenni vagy nem lenni kérdéséhez.

A szerzőket gyakran éri a vád, hogy sötéten látják a helyzetet, nem mutatnak távlatot, nem ösztönzik eléggé népünket a jobb belátásra, nagyobb önértetre, öntudatra, önismeretre.

Nyilván ebben is van némi igazság, de mégse a szerzők szemüvegével van baj elsősorban, hanem a valósággal, a kíméletlen tényekkel.

Nagy Sívó Zoltán könyvében a helytállás sok szép példáját is felsorolja, szinte kínosan ügyel arra, hogy eloszlassa a borúlátást, elkerülje a defetizmus buktatóit. Számot ad az Ömböliek, a Vargák, a Thomkák, az Erősek, a Kemények próbákat kiálló küzdelmeiről, kitartásáról, konokságáról meg a megtartó egyház, a Tamási Áron Művelődési Egyesület és sok más szervezet tevékenységéről. Fejet kell hajtanunk előttük, de azt is el kell mondanunk, hogy a helytállás és a konokság nem mindig járt eredménnyel, nem bizonyult minden esetben hatékonynak. Az új városrendészeti tervben Vojlovica már csak maradék településként van feltüntetve.

Ezért a könyv akár mementóként is felfogható, mintha csak azt mondaná a fogyó olvasónak: emlékezz az elmúlásra . . . „Maradjon nyoma mindennek” – mondja a szerző, mivel balsejtelmek gyötrik ebben az esetben is: az első könyv ezer, a második hatszáz darabban jelent meg. A könyvek példányszáma is csökken, akárcsak a magyarság létszáma. Úgy is mondhatnám, hogy ennek az utóbbinak arányában.

A végére egy kis etimológiát hagytam, az esetleges feszültségek feloldásának szándékával, alighanem megérezve, hogy másról is beszélnünk kellene, nemcsak nyomorúságunkról.

A telepítés évében, 1883-ban, az akkori Marienfeldet, a korábbi Vojlovicát Hertelendyfalvára változtatták. Az akkori főispánról, Hertelendy Józsefről nevezték, aki állítólag tett is valamit a bukovinai székelyekért. Őt egyébként kortársai a főispánok gyöngyének keresztelték el, mivel minden választás alkalmával (tizenhét évet ült a főispáni székben) hiánytalanul leszállította a kormánypárti képviselőket az Országházba, az úgynevezett mamelukokat, akik

vak engedelmességgel támogatták Tisza Kálmán miniszterelnököt. Ha valaki mégis ellenzéki, szabadelvű programmal kívánta magát jelöltetni, akkor őt meginvitálta egy baráti diskurzusra, s a kellő pillanatban fiókjába nyúlt, s előszedte egy vagy több terhelő okiratot, s nyomban kiderült, hogy az illető sem elveihez, sem a képviselőséghez nem is ragaszkodik olyan nagyon.

Igazi, eszközöket nem válogató politikus volt tehát a falu névadója.

A legújabb magyar helységnév-azonosító szótárakban Vojlovica Hertelendyfalva néven szerepel, mivel a Trianon utáni utolsó, 1913. évi helységnév-tárhoz tartották magukat. A Magyar Nemzeti Tanács 2003. augusztus 16-án határozatot hozott a vajdasági magyar helységnevekről: 360 település kapta vissza régi magyar nevét. Ebben a névsorban nincs benne Vojlovica, hiszen nem önálló közigazgatási egység, hanem Pancsova helyi közössége. Ha a Nemzeti Tanács mégis foglalkozott volna e dél-bánáti falunévvel, feltehetően hasonló problémák merültek volna fel, mint Moravica-Bácskossuthfalva, vagy még inkább, mint Budiszava-Tizsakálmánfalva esetében.

Mankó híján a szerzőnek egyedül kellett eldöntenie, hogy melyik helység-nevet fogadja el, mit ír le könyvében. Salamoni megoldást talált, több helyen is így fogalmaz: Vojlovica, az egykori Hertelendyfalva . . .

Igen helyesen tette, hogy végső soron a Vojlovicát fogadta el, mert ez a szláv szó őrizte meg az eredeti névadó nevét, egy Bojla vagy Vojla olvasatú honfoglalás kori vezérét, akinek neve ott szerepel a nagyszentmiklósi kincs némelyik aranyedényén is. Ezek szerint tulajdonosa lehetett, ez a vidék pedig bizonyára szállásterülete volt.

E csöppnyi, talán nem egészen haszontalan kiruccanás után, még egyszer köszöntöm a szerzőt, Nagy Sívó Zoltánt, további jó munkát kívánok neki, meg kedvet és egészséget is hozzá.

KALAPIS Zoltán

FALU A VÁROS SZORÍTÁSÁBAN

Míg Nagy Sívó Zoltán első kötetében, a *Bukovina, mit vétettem?* címűben a betelepítéstől, 1883-tól 1941-ig követi nyomon Thomka tiszteletes úr Pancsova mellé telepített híveinek sorsát, addig *A főváros árnyékában* című munkájában 1941-től csaknem napjainkig ad áttekintést a hertelendyfalvi székely közösség életéről. S míg az első kötet anyagát kutatóként dolgozhatta fel, addig a második jó részét, 1948-tól, szemtanúként élhette meg, hiszen akkor került fiatal tanügyi munkásként e székely közösségbe. Talán éppen a szemtanúként megélt, az itteni székely közösségben tapasztalt közös dolgok, az együtt töltött évtizedek miatt lehet valóban hiteles Nagy Sívó Zoltán jelen kötete, meg természetesen a felsorakoztatott tényanyaga miatt is. Könyvének

erénye, hogy sok helybeli adatközlőre is hivatkozik, de a tények felsorakoztatása mellett munkájának vannak egészen lírai megfogalmazású részei is, mint például a Katonát a hazának! vagy a Ravatalozó, amelyekben egy-két frappáns egyéni élmény beleszővésével sikeresen siklik át a kényes témák buktatóin.

E kötete a „kísértés éveivel”, az 1941 és 1944 közötti időszakkal kezdődik, a szerző megfogalmazása szerint „egy letűnt kor balga visszavárásának éveivel”, amelynek feldolgozása, dokumentálása errefelé is tabutémának számított. Sorra veszi utána a felszabadulás nehéz éveit, az agrárreformot és telepítést, esetelve a változó székely falu életét az 1950-es években, amely az 1960-as évektől napjainkig már „gyárak falva lett”. A székelység egy része is itt keresett boldogulást az 1960-as, 70-es évektől kezdődően: az üvegyárban, az Utvában, a Nitrogénművekben. Ezek jelentették a megélhetést és szolgálták a megmaradást. Részletesen foglalkozik még a második világháború utáni művelődési élet kialakulásával is, ezen belül az Ady Endre Magyar Kultúregyesület meg a Tamási Áron Székely–Magyar Művelődési Egyesület történetével, részletesen ismertetve néhány, a falu művelődési élete szempontjából jeles személyiség életpályáját: Kerekes Baka Lajosét, Kun Szabó Júliáét, Kemény Máriaét stb. Helyet kapott benne az is, miként harcolt 1971/72-ben az itteni magyarság a magyar nyelvű középiskoláért, de az is, hogy mit jelentett a magyar könyv az itteni diákoknak.

A szerző természetesen feldolgozta az 1991 utáni évek ellentmondásokkal teli, háborúkkal meg bombázással fűszerezett eseményeit, és napjainkig végigvezette a „sziklaként porladó székelység” sorsának alakulását.

A kötetből jól kivehető, hogy az utóbbi 50–60 évben miként változott az itteni székely közösség sorsa, amely az 1940-es években még zárt közösségnek számított, ma már – mint a könyv címe is mondja – a főváros árnyékában, gyáróriások ölelésében, helyesebben: szorításában él, immár nem önálló településként, hanem Pancsova egyik helyi közösségeként. E mélyreható változások, a második világháború meg az utóbbi délszláv háborúk, a bombázás, a lakosságcsere meg a telepítések igencsak megváltoztatták – lehet hogy végérvényesen – az itteni fogyatkozó székely közösség életét. Hogy veszett el a telepes falu a városban? A szerző szerint bár közigazgatásilag megszűnt, „Vojlovica még mindig falu. Fogyó kisebbségi település a főváros küszöbén”, de tagjai immár némi letargiával, közönnyel nézik a falukép gyors változását.

Nagy Sívó Zoltán második kötetével is a szórványban élő székelység előtt tiszteleg, számba véve, hogy miként éltek az elmúlt fél évszázadban, s miként élnek most a megmaradás lehetőségeivel. De azt is, hogyan szóródik szét lassan a székelység a nagyvilágban, s miként lesznek belőlük világ vándorai, akik a „szebb jövő reményében” próbálnak idegen országban megkapaszkodni. Mint Nagy Sívó írja, az első rajok az 1960-as években Argentínába mentek, ahol

már valóságos kolóniájuk létezik. „Egy-egy hullámmal egész családok hagyják el a falut: a Gyórfiek, Lőcseiek, Katonák, Kerekesek, Németek, Vargák, Biszakov, Zsókok, Kovácsok. Székely nevek ezek a nagyvilágban. A kibocsátó családok néha egy évig takarékoskodnak, mert nem kis pénzről van szó, hogy meglássák »Buneszt« és az ott lévőket, hogy a lerongyolódó székelyes nyelven váltsanak szót véreikkel, kiknek ország, világ lett a hazája.”

Végére Hertelendyfalva esetében is bebizonyosodott, hogy e térség „népek országútja”, ki hosszabb, ki rövidebb ideig lel otthont benne, mert képletesen szólva, a történelem vihara lassan sodorja őket tovább, szerteszét a nagyvilágba. A közös emlékezetből is lassan kihull már a Szucsava völgye meg az ötfalu, a „nagy utazás” meg az itteni megkapaszkodás és újrakezdés a Duna nedves, dél-bánáti öblözetében. Úgy tűnik azonban, hogy létezik még itt a székelységnek egy görcsösen kapaszkodó kis közössége. Ezek az itthonmaradottak, akik helyben, minden nehézség közepette teszik a dolgukat, őrzik nyelvüket, identitásukat, ősi hagyományaikat.

Őket mi tartja össze? Az egyház?, az iskola?, a család?, a nyelv?, a származás? Lehet hogy mind együttvéve, mert csak úgy vehetik fel a harcot a beolvadással meg az identitásvesztéssel. Mint a szerző mondja kötete végén: „A világ (. . .) velünk és nem nélkülünk szép. Maradjunk hát meg a magunk és a világ örömére.”

NÉMETH Ferenc

Elhangzottak Hertelendyfalván 2004. március 28-án Nagy Sívó Zoltán A főváros árnyékában című könyvének bemutatóján